

Зоран Ж. Крстић*Факултет политичких наука, Универзитет у Београду*

ПЕРСОНАЛИЗАЦИЈА ВЛАСТИ, ПОПУЛИЗАМ И КАУДИЉИЗАМ У ЛАТИНСКОЈ АМЕРИЦИ*

Сажетак

Предмет анализе у овом раду јесте проучавање феномена персонализације и „каудиљизације“ политике, власти и демократије у државама Латинске Америке. У овом региону постоји дуга и дубока традиција персоналистичког, популистичког и аутократског политичког вођства. Основна тема овог истраживања јесте проучавање персоналистичко-аутократске и популистичке парадигме која доминира у готово свим сегментима латиноамеричког друштва. Намера аутора је да појасни све релевантне чиниоце, који доводе до превеликог утицаја појединаца на целокупну политичку сцену држава региона и практично до немогућности његовог искорењивања. У спектар чинилаца који детерминишу модел латиноамеричког персонализма спадају од католичке цркве, војске, безбедносних служби, преко мултирасног и мултиетничког порекла становништва, до постојећег социјалног статуса и нарко картела. Предмет проучавања у овом раду базира се на претпоставци о континуитету јаких, харизматичних и ауторитарних лидера у политичким системима скоро свих држава Латинске Америке. Повод за писање овог рада налази се у ауторитарној традицији овакве политичке конструкције у готово свим државама континента и отпорности персоналистичко-клијентелистичког система владавине у односу на већину егзогених и ендогених фактора.

Кључне речи: персонализам, популизам, каудиљизам, патернализам, ауторитаризам, власт, демократија

* Рад је резултат истраживања на пројекту *Цивилно друштво и религија* евиденциони број 179008, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Током прошле деценије Латинска Америка постала је нај-узбудљивији и најфасцинантнији регион на свету. Са порастом економског утицаја и моћи земаља Латинске Америке с почетка 21. века повећава се и интересовање студија упоредне политике за проучавање овог светског региона. Иако су, као земље трећег таласа демократизације, државе Латинске Америке у великој мери напредовале у правцу консолидовања демократије, и, данас је то регион са веома патримонијалном, патерналистичком и ауторитарном политичком културом која спутава развој политичких институција и ограничава идентификацију бирача са политичким партијама и институцијама система. Низак ниво партијске идентификације и ауторитарна политичка култура често доводе до стварања култа личности и настанка персонализоване владавине. Због рапидног привредног раста овог региона намеће се потреба за конкретним одређењем овог феномена легалне узурпације власти од стране харизматичних и јаких владара.

Симон Боливар је једном приликом изјавио да су новим републикама у Латинској Америци потребни краљеви које ће се звати председницима. Ово запажање првог од очева латиноамеричких нација је по много чему предвидело развој и ток политичког живота овог подручја у наредних готово два века. Упркос природном богатству овог дела света, који се простире од реке Рио Гранде до Огњене земље, политичко-институционална стабилност региона изостаје. Државни удари, војне диктатуре, хунте, пучеви су током 20. века били готово свакодневна појава у политичком животу овог континента. Оваква турбулентна ситуација на политичкој сцени довела је читаву Латинску Америку на ивицу сиромаштва и отворила пут јаким личностима, попут генерала, земљопоседника или бивших револуционара, да уз помоћ разних канала моћи освоје и врше власт.

Од континента магичног политичког реализма, различитих модела и врста персонализма, каудиљизма и популизма, Латинска Америка, данас, постаје регион све већег реал-прагматизма. За разумевање посрнулог процеса демократизације у 21. веку потребно је схватити персоналистичку и клијентелистичку политику као антидемократску и дисфункционалну за успешан развој демократије.¹⁾

1) Patricio Navia, Ignacio Walker, „Political Institutions, Populism, and Democracy in Latin America”, in: *Democratic Governance in Latin America*, (ed.) Scott Mainwaring, Timothy Scully, Stanford University Press, Stanford, 2009, p. 248.

ИСТОРИЈСКИ УСЛОВИ И УЗРОЦИ НАСТАНКА ПЕРСОНАЛИСТИЧКО-КАУДИЉСКЕ ВЛАДАВИНЕ

Корен схватања феномена владавине ауторитета у политици земаља Латинске Америке лежи у заједничком историјском и културном наслеђу ових земаља које је обележило њихов политичко-економски развој.²⁾ Шпанска и португалска колонијална освајања током 16. века донела су са собом, специфичну структуру друштва, изражену религиозност и медитерански ауторитарно-комунитарни поглед на породицу, политички живот и друштвене односе у целисти. Иберијске колонизаторске културе спојене са домицилним културама, нарочито строго хијерархијски устројеним културама Астека и Инка, довела су до стварања посебне латиноамеричке политичке традиције и система вредности који теже ауторитарном начину владавине и политичке комуникације. Политичка сцена колонија у Латинској Америци до почетка 19. века била је изједначена са појмом „*Мано дура*“ или чврсте руке појединца у лику вице-губернера, губернера или подкраља, као неоспорног заштитника права европских владара.

Већина земаља Латинске Америке била је ослобођена иберијске колонијалне власти до средине 1820-тих година. Али, утицај шпанске културе, првенствено, преко језика и католичке цркве остао је прилично јак и доминантан до данашњих дана. Ослободилачке револуције су довеле до промене власти, али не и до великих промена у друштву. Локалне политичко-економске, боље рећи, предаторске елите приграбиле су готово сву власт за себе. Црква и војска су и даље биле најутицајније институције у друштву. Овим је створена клима повољна за успон истакнутих личности на власт и стварања култа личности. Први у низу ове нове врсте шефова државе, која се ослањала на персонализовану власт био је Симон Боливар - отац боливијске нације. Персонализам власти је после Боливара био, готово, политичка константа у Латинској Америци. Ово није уопште изненађујуће када се узме у обзир читава политичка култура региона. Политичка култура овог дела света се може одредити као комунитарно-ауторитарна, односно ради се о типу културе која даје предност заједници и захтева послушност као и патерналистички однос државе према становништву. Као што је напред поменуто, евидентан је снажан и предоминантан утицај цркве и војске које су хијерархијски и централистички организоване. Католички клер проповеда хришћанске вредности заједнице и

2) Slobodan Pajović, *Latinskoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2006, str. 109-110.

жртвовања појединца за исту, док војни естаблишмент захтева ред и послушност, чиме се код народа ствара општа свест погодна за имплементацију ауторитарне власти. Када се овоме дода ригидно-хијерархијска структура ових институција, која се због војног мешања у политику у великој мери пресликава на државу у целини, онда се најчешће та ауторитарна власт персонализује у лику једног човека који се налази на врху пирамиде власти и моћи. Парадоксална је појава да овакви лидери често имају готово плебисцитарну подршку, што је свакако последица постојања ауторитарне политичке културе.

Треба нагласити да је у постиндепендентистичком периоду као значајан легат из прошлости опстао „каудилџизам“, односно наслеђен је и даље развијан модел каудилџске владавине и предаторског каудилџизма. Управо су ове историјске околности и чињенице погодиле стварању амбијента и предиспозиција које су фаворизовале моћне патроне, а не јаке организације. Заправо, латиноамеричке елите су желеле да вођа буде јак и харизматичан и да не буде ограничен или спутан јаком партијом, која би се придржавала неког одређеног политичког програма.³⁾

Процес стицања независности колонија од иберијских метропола с почетка 19. века није довео до слабљења или нестанка ауторитарне традиције, нити културе персонализма која је инхерентна свим политичким системима Латинске Америке. Напротив, процес деколонизације и републиканизације је, уз снажан талас конституционализације револуција, допринео даљем јачању и модификовању ауторитарно-персоналистичке власти. Заправо, Латинска Америка ослобођена шпанске и португалске колонијалне власти чврсто је почивала на ауторитету појединаца у сфери политике, војске, социјалних односа и економске структуре. Новонастале државе нису успеле да ојачају демократски систем кроз реформу политичких институција и правног система, а константно нестабилна економска ситуација још више је погоршавала опште политичке прилике. Оштре разлике између политичких елита, како унитаристичке и федералистичке оријентације, тако и републиканске и монархистичке, као и патерналистички однос тих елита према целом друштву довеле су до немогућности образовања држава Латинске Америке као дугорочно стабилних политичких система.⁴⁾

3) Sejmur Martin Lipset, Lejkin, M. Džejson, *Demokratski vek*, Alexandria Press, Beograd, 2006, str. 424.

4) Wolfgang Merkel, *Transformacija političkih sustava. Teorije i analize*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2009, str. 212.

Историјски гледано, државе Латинске Америке изграђивале су своје политичке системе по узору на системе плуралистичке демократије и институционализовале су своје системе власти углавном по угледу на председнички систем САД. Међутим, латиноамерички политички системи нису успели да се развију, нити афирмишу по угледу на оне које су покушали да копирају, већ су најчешће доминирали аутократски режими.⁵⁾ Овако недовршени политички системи, дубоко социјално и расно подељени постају погодни за развој ауторитарног начина владавине и отпор slabим владама. Чини се да је латиноамерички ауторитаризам био углавном патримонијалан и донекле идеолошки. То је увек била владавина људи, а не закона. Политика је била воља владара.⁶⁾ Мачизам, трибализам и традиција харизматичних локалних вођа, који имају стварну власт на одређеној територији стварају посебан тип ауторитарног вође *El caudillo* који је постао карактеристичан за Латинску Америку. Овакав тип политичара био је и остао доминантан више у руралним него у урбаним деловима земаља Латинске Америке. Оданост људи круни иберијских монарха не замењује оданост држави и вера у њене институције, већ оданост вођи, каудиљу, као идеалу моћи и власти. Друштва Латинске Америке имају традицију веровања у харизматичне вође, као једини одговор на слабе и недовољно развијене политичке институције, које немају политичких и економских капацитета да им се супротставе.

ПОЛИТИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ И ЕЛИТЕ У ЛАТИНСКОЈ АМЕРИЦИ

Латиноамеричка савремена политичка историја обележена је бројним политичким превратима, пучевима, државним ударима и социјалним немирима који су се, као по неписаном правилу, завршавали владавином недемократских ауторитарних режима. Ауторитарност латиноамеричких лидера у политичкој интеракцији дуго је схватана као реална гаранција очувању интегритета социјално и расно хетерогених држава на континенту. Посматрајући развој политичких система држава Латинске Америке овакво схватање показало се као погрешно у великој већини случајева. Државе у којима су у дужем временском периоду на власти би-

5) Sulejman Redžepagić, „Paradoksi i dileme Latinske Amerike“, u zborniku: *Latinska Amerika i savremeni svet* (priredila: Rozita Levi), Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1995, str. 188.

6) George Philip, Democracy in Latin America. In: *Towards Sustainable Democracy in the Third World*, (ed.) Jeff Haynes, Palgrave, London, 2001, p. 182.

ли аутократски режими или ауторитарни појединци имале су већи степен сиромаштва, социјалне неједнакости и расне нетолеранције од осталих држава.

Неафирмисаност и неразвијеност демократских институција, заостали социјално-економски односи, превелико ослањање на прилив страног капитала, низак економски ниво масе становништва, расни и етнички антагонизми остају као важни фактори на политичкој сцени Латинске Америке и потенцијални изговори за окретање ка ауторитарности.

Персонализам власти означава систем, односно модел власти у којем појединци имају већу важност од правила, а властодржац није прецизно ограничен у својој власти, већ је може по потреби мењати и прилагођавати својим политичким потребама. У систему персоналне владавине владари, и вође уопште, имају примат над правилима игре: правила нису ефикасна у регулацији политичког понашања и услед тога поступци владара остају непредвидљиви, гледано са становишта институционалних оквира. Државом у овом случају управља људска воља, а не закони. Персоналистички лидери негују култ личности у чему им помажу опстанак ауторитарне политичке културе и слабост партија и партијског система. У многим земљама Латинске Америке које имају релативно стабилне демократске институције, попут Бразила или Чилеа, оне су често опструирани деценијским деловањем патримонијализма, популизма, корпоративизма и корупције. Персоналистички политичари негују гласање за личност и избегавају праћење партијске линије, што резултира веома slabим партијским системом.

Персонализацију политике, по правилу, увек прате процеси спектакуларизације, емоционализације и дивинизације политичких лидера. Због схватања популизма као облика персоналистичког вођства које *de facto* слаби институције, постоји очигледна тензија и напетост између капацитета институција и популизма у Латинској Америци. Снажније институције значе и веће ограничење популизма. Консолидација јаког персонализованог вођства које концентрише велику моћ треба посматрати, углавном, у контексту институционалне слабости поретка. Харизматско вођство подржано од бирача је од суштинске важности за изборни процес.

Велики утицај на настанак персонализоване владавине имају велики земљопоседници. Чак 65% земље је у власништву свега 2% становништва. Ови латифундисти могу представљати економски ослонац диктатора, али често су и мета властодржаца који покушавају да њиховим богатством купе сиромашне слојеве. Иако је демократија званично прихваћена као „једина игра у граду“, стиче

се утисак да је то само фасада. Без обзира на то што су процедуре демократије прихваћене, и што сваки режим настоји да буде виђен као демократски, дубљом анализом постаје очигледно да је овде реч о фактократији где стварна власт не лежи у рукама легално изабраних представника, већ у рукама напред наведених институција. Да бисмо демократију назвали консолидованом, мора се доћи до ситуације у којој сви прихватају демократска правила игре и у којој нема претњи поретку од стране интересних група, што у Латинској Америци у 20. веку није био случај. Локални моћници, каудилџоси, махом из редова војске су честим пучевима устпостављали популистичке режиме које су одржавали уз помоћ војно-бирокарских елита.

ПЕРСОНАЛИЗАМ, ПЕРОНИЗАМ, ПОПУЛИЗАМ

Популизам је у Латинској Америци настао тридесетих и четрдесетих година 20. века, у Аргентини и Бразилу, као покушај да се растућа радничка класа инкорпорира у процес политичког одлучивања. Неки модалитети популизма могу се препознати и у Мексику и Перуу. Популизам је постао рекурентан феномен у овом региону.⁷⁾ Без дубље и екстензивне дискусије о томе шта конституише популизам и какво политичко искуство има популиста, за потребе овог рада популизам се тентативно може дефинисати као тенденција лидера, обично председника, да смањи број вето играча у политичком систему.

Аутохтони латиноамерички тип популизма је перонизам који се сврстава у скупину политичког популизма, а у ужем смислу „популистичких диктатура“. Групи популистичких диктатура припадају и цезаризам и бонапартизам. Неки аутори перонизам означавају као „национал-популизам“ или „олигархијски популизам“. Назив је добио по аргентинском председнику Хуану Перону (1946-1955). Настао је у Аргентини у доба развоја државног капитализма и државног интервенционизма и имао је снажно упориште у радничкој класи и синдикатима. Перонизам није успео да се етаблира у средњем слоју аргентинског друштва, већ претежно у сиромашнијим друштвеним радничким и сељачким слојевима. Идеологија перонизма заступа идеју јаке корпоративне државе, противпарламентарни популизам, чија политичка филозофија почива на

7) Patricio Navia, Ignacio Walker, „Political Institutions, Populism, and Democracy in Latin America“, in: *Democratic Governance in Latin America*, (ed.) Scott Mainwaring, Timothy Scully, Stanford University Press, Stanford, 2009, p. 247.

мишљењу „да партија и њен вођа своју моћ црпе непосредно из народа и да парламентаризам има за последицу владавину неспособних и корумпираних политичара.“⁸⁾

Перонизам или „јустицијализам“ представља оригинални модел латиноамеричког популизма који има своје левичарско и десничарско крило, односно неки вид „перо-нацизма“ и фашизма. Перонистичка или јустицијална држава била је „ауторитарно патерналистичка“, с елементима персоналистичке диктатуре у којој су политичке партије само фигурирале. Перонизам је био и својеврсни „каудиљизам“ као систем владавине без неког конзистентног политичког програма, односно правила политичког деловања, а с цезаристичким типом власти и демагогијом и својеврсним патернализмом.⁹⁾ Перонизам је почивао на прокламованим идеалима као што су: смањивање конфликта између рада и капитала, „класни мир“, „социјални мир“, уз несметани развој државног капитализма. Перонизам као аргентински ауторитарни популизам представља специфични модел социјалног партнерства између владе, синдиката и капитала. Слични перонизму у Латинској Америци, јавили су се „мексички институционализам“ и перуански популистички „апризам“ као масовни покрет. У Латинској Америци се појавило неколико различитих типова популизма. Тако, на пример, социјално-револуционарни тип популизма и национално револуционарни тип који се бранио од насртаја страног капитала и стране нације. Ауторитарни типови популизма били су блиски чистим фашистичким популизмима корпоративног или неокорпоративног типа.¹⁰⁾

Популизам је, у ствари, представљао протест против капиталистичких монопола из перспективе ситних пољопривредних произвођача, који су и најугроженији од стране латифундиста. Криза олигархијске државе и покушаји да се оствари убрзана индустријализација и урбанизација омогућили су појаву и развој оваквог система власти. Такође, преломни догађаји 20. века као што су Први светски рат, Велика светска економска криза и Други светски рат имали су великог утицаја на развој популизма у Латинској Америци. Политичке тензије настале у региону, као последица ових глобалних промена, указивале су на потребу корените реформе дотадашњег капиталистичког модела развоја. Осетила се неопходност да се изнивелишу социјалне разлике. Оваква атмосфера довела је

8) Sejmur Martin Lipset, *Politički čovek*, Rad, Beograd, 1969, str. 211.

9) Anđelko Milardović, *Populizam i globalizacija*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2004, str. 47-48.

10) Исто, стр. 48.

до настанка популистичких лидера. Са јачањем идеја популизма у Латинској Америци, земљопоседничка олигархија, као и конзервативна политичка елита, које су контролисале трговину и рударство, полако су губиле монопол на власт и то у корист све бројније индустријске буржоазије, пролетеријата, војске, интелектуалаца и других до тада маргинализованих група. Управо у овој специфичности латиноамеричког популизма, спајању антагонистичких друштвених група око заједничког циља, чиме би се коначно демонтирала олигархијска држава, лежи и његова највећа слабост. Наиме, снага одређених друштвених институција, нарочито војске, отворила је врата узурпацији власти од стране популарних владара и концентрацији моћи у рукама једне личности.

На спољнополитичком плану специфичност латиноамеричког популизма огледа се у стављању у први план борбе против империјализма и хегемоније САД-а. Према тзв. *Монроовој доктрини* из 1823. године САД се неће мешати у европске сукобе, али неће ни дозволити мешање било које силе у политику америчког континента. Ово је створило утисак да САД имају извесне неоколонијалистичке претензије према својим јужним суседима. Овај антиамериканизам је једна од кључних карактеристика популистичких режима попут Варгасовог или Пероновог. Супротстављањем империјализму САД-а, диктатори стварају заједничког непријатеља готово свим друштвеним групама унутар државе и тако учвршћују свој положај. Ипак овај однос америчке владе и лидера Латинске Америке има одређену дозу амбивалентности. Током Хладног рата САД-а су, иако номинално промовисале либерално-демократске вредности, често тајно подржавале десничарске диктаторе у земљама региона. Поред стварања заједничког непријатеља, лидери латиноамеричких земаља су често прибегавали глорификацији аутентичних латиноамеричких вредности, како би хомогенизовали становништво и ојачали сопствене позиције, што је често имало за резултат огромну популарност председника државе.

Још један фактор који можемо сматрати уско повезаним са персонализацијом власти у Латинској Америци је постојање председничког система власти. Иако су се латиноамеричке елите бориле против утицаја САД-а, готово сви устави латиноамеричких земаља су пресликани устави САД-а, а самим тим је дошло и до прихватања президенцијализма. Снага овог система власти у Латинској Америци огледа се пре свега у потчињавању законодавне и судске власти извршној, односно интересима политике коју заступа председник републике, коме су Уставом дата изузетно велика овлашћења. Разлика између президенцијализма у Латинској Аме-

рици и САД-а је у томе што у првима није створен одговарајући систем демократских политичких институција, који би представљао противтежу одлукама председника, и то посебно када су донесене вануставним путем. Оваква пракса је често омогућавала да у кризним ситуацијама дође до трансформације неограничене власти председника републике у класични аутократско-диктаторски режим владавине и идеализације владара. Високи степен концентрације власти у рукама председника битно је утицао на ограничавање политичке активности и степена учешћа осталих политичких и економских фактора у процесу доношења најважнијих државних одлука. Персонализам власти и снага председника републике водили су фрагментацији и слабљењу политичких партија. Иако постоји изборна процедура, хијерархијска организација партија и ауторитарна политичка култура отварају простор каудиљосима да узурпирају власт. Чињеница да се партије више заснивају на ауторитету партијског вође него на идеолошкој подлози подрива било какву моћ саме партије. Венецуела је пример државе која је осамдесетих година прошлог века сматрана земљом са јаким партијским системом, али се сада види да он није издржао тест времена.

Са снажном тенденцијом ка персонализацији власти и аутократизацији политике повезана је латиноамеричка традиција *autogolpe-a* (*autocoupe, self-coupe*), односно „самоудара“ и постојање популистичког председничког монарха. Ова традиција се одржала од Варгаса у Бразилу 1930-тих и 1940-тих година преко Фуциморија у Перуу 1990-тих до Чавеза у Венецуели крајем 20. и почетком 21. века. Популистичка председничка монархија настаје тако што изабрани председник лично противправно присвоји власт, што се у Латинској Америци дуго називало *autogolpe* или „самоудар“.¹¹⁾

ФЕНОМЕН КАУДИЉИЗМА КАО ДЕТЕРМИНАНТА ПЕРСОНАЛИСТИЧКЕ ВЛАСТИ

Када се говори о традицији ауторитарно-персоналистичке владавине у политици држава латиноамеричког континента централно место заузима појам каудиљизма или казикизма, односно „неприкосновеног вође“. Феномен подршка војних, религијских и олигархијских структура „каудиљизма“ има традицију дугу неколико векова и актуелан је и у савременој политици латиноамеричког континента. Каудиљоси, као политички, расни, војни, ре-

11) Paul Brooker, „Autoritarni režimi“, u zborniku: *Komparativna politika* (priređio: Daniele Caramani, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013, str. 107.

волюционарни или национални лидери имају другачије порекло и долазе из различитих заједница, али се њихови циљеви подударају и механизми владавине су им врло слични.¹²⁾ Долазак на власт дугују способности да у одређеном политичком тренутку својим деловањем уједињују велики проценат становништва и најчешће уз њихову подршку освајају потпуну власт. Институција каудиља далеко је присутнија у државама Латинске Америке, а њена власт је преко механизма репресије ефикаснија него политички и друштвени капацитет недовољно развијених државних институција.¹³⁾ Најприсутнији механизам за потпуну контролу друштва који практикују ауторитарни режими у Латинској Америци је систем „штапа и шаргарепе“ (*Pan o palo*), односно систем примера, који се своди на то да награђивање сарадника режима није толико видљиво колико кажњавање противника и ефекат који оно ствара у целокупном друштву. Учинак оваквих ауторитарних лидера зависи од мноштва чинилаца, као што су културно-историјско наслеђе заједнице, социјално-економско стање, колективно психолошко стање, географске одлике државе и ширина подршке унутар целокупне популације. Поред ових чинилаца за останак на власти ауторитарних лидера у Латинској Америци важна је подршка милитаристичких, религијских и олигархијских структура.

Узимајући у обзир све ове чиниоце могу се издвојити два основна типа аутократских лидера у политичким системима држава латиноамеричког континента: „цивилизован“ и „варварски“ тип каудилизма.¹⁴⁾ Први за разлику од „варварског“ типа ауторитарног вође не користи увек и отворено бруталност војног, полицијског и бирократског апарата за остваривање политичких циљева, већ користи висок ниво друштвене сегрегације и социјалне неједнакости у комбинацији са популизмом и патерналистичким односом према друштву и реформама.¹⁵⁾ Успешност владавине директно је повезана са временом проведеним на власти, што је каудиљо дуже на власти долази до идеализације и дивинизације његове личности и политичких могућности, а сам тај процес неминовно доводи до стварања култа личности. Аутократски лидери на латиноамеричком континенту који достигну овакав ступањ потенцирају личну

12) Guy Stanton Ford, (ed.), *Dictatorship in The Modern World*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1939, p. 178.

13) Slobodan Pajović, *Latinskoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2006, str 131.

14) Hugh M. Hamill, *Dictatorship in Spanish America*, Alfred A. Knopf, New York, 1965, p. 8.

15) Исто, p. 9.

харизму и персоналистички стил владавине пре него коришћење војне или полицијске силе у циљу опстанка на власти.

Персонализам, као стил владавине је више него присутан у политичким системима земаља Латинске Америке, а обично се јавља као одговор на непостојање идеологије аутократског режима на власти. Каудиљоси се одлучују за традицију и очување социјалног поретка или револуционарне реформе и успостављање „изворне демократије“ у недостатку јасно профилисане и кохерентне идеологије. Овакав стил владавине карактерише политички опортунизам, који се огледа у учесталом мењању политичких циљева, стратегије и реалних друштвених ослонаца власти. Изговор за опстанак на власти и оправдавање сопствених политичких поступака код аутократа Латинске Америке по правилу је да се достизање социјалне правде и економско-политичке једнакости може постићи само кроз поштовање ауторитета вође и владајућег режима, а не кроз слабе и неефикасне државне институције. Ефекат оваквог политичког деловања доводи до непостојања ефикасних политичких институција у великом броју држава Латинске Америке и до измештања власти у руке моћних појединаца и неформалних односно парадржавних структура моћи.

Чини се да феномен каудиљизма никада није био далеко од површине политике и политичког живота у Латинској Америци. Неколицини латиноамеричких председника пошло је за руком да промене уставе својих земаља да би продужили мандате у кабинету. Карлос Менем у Аргентини, наследник перонизма најдуже форме каудиљизма на континенту, био је такав пример, али је то био тзв. „меки каудиљизам“ који је у основи одржавао демократске норме и демократска правила игре.

Каудиљизам има два кључна аспекта. Прво, зато што је више од свега форма политичке репрезентације, каудиљизам може да има сопствене локалне посебности. Друго, иако персонализује политику, каудиљизам зависи мање од карактеристика каудиља, а више од социјалних, политичких и економских услова земље у којој каудиљизам пушта корене. Другачије речено, иако је харизма каудиља важна, он је ипак „друштвена креација“ одговарајућег социјално-политичког и економског амбијента.

Те две идеје помажу да се схвати владавина Чавеса и Моралеса. Попут старих каудиљоса, они су концентрисали заступање својих следбеника код самих себе. Док је заступање у демократским земљама засновано на уверењу људи да могу да остваре бољу будућност са својим изабраним лидерима, у земљама као што су Венецуела или Боливија данас, представљање је засновано на про-

стој идентификацији с лидером: „Он је један од нас“. Начин на који је дефинисано „нас“ повезује каудиља са следбеницима и симпатизерима, градећи некомплицовани и лако прихватљив колективни идентитет, који олакшава комуникацију и политичку мобилизацију, а истовремено подразумева и потчињавање свих грађана. Моралес и Чавес су увек истицали своје скромно порекло да би емоционално апеловали на оне који имају заједничке карактеристике с њима, и да уцењују оне који их немају. Та слика је ојачана сваки пут кад се каудиљо упусти у конфронтацију с неким великим и често нејасно дефинисаним непријатељем: Империја или Сједињене Државе, олигархије, традиционалне партије, или транснационалне корпорације. Али каудиљоси имају и друге користи од конфликта: дозвољава им да ојачају јединство својих народних база и да избегну управљачку одговорност која изискује коришћење политичких овлашћења. Они конструишу политику на такав начин да ће увек бити непријатеља да их криве за сваки проблем који настане. Чавес и Моралес су акумулирали власт тако што су размонтирали крхку поделу власти у својим друштвима, а истовремено стално слабе своје противнике. Традиционалне партије и администрације које су претходиле каудиљу распуштене су као корумпирани и елитистичке. У таквим шемама, Чавес је био успешнији од Моралеса. Председник Еквадора Рафаел Кореа делује као да и сам жели да крене у истом правцу. Успон модерних каудиљоса одражава кризу у политичким партијама и акутно заостравање друштвене узнемирености широм континента.

Уз народну базу која захтева промене, а зна се да промене захтевају стицање приступа богатству у државном власништву, развијени су социјални ставови који су пријемчиви за обећања које дају каудиљоси. Што су слабије институције земље, што је евидентнија неједнакост, и што су концентрисанији економски ресурси, утолико ће бити већа каудиљова овлашћења. Концентрација ресурса је вероватно кључни фактор, јер повећава дискрециону власт ма ко да их контролише и популарна социјална очекивања која на крају крајева не могу да буду испуњена, јер каудиљова власт зависи од одржавања концентрације ресурса. Каудиљизам ће бити ослабљен само ако држава не задржава профите већ се они директно деле с грађанима на стабилан и сталан начин. Смањење екстремног сиромаштва и неједнакости, и креирање институција које уживају поверење може се остварити у земљама очараним каудилџизмом само ако каудиљо изгуби контролу над богатством које одражава његову власт.¹⁶⁾

16) Roberto Laserna, Kaudiljosi ponovo marširaju, *Danas*, 16.11.2007.

Владавина ауторитета је очигледно опште место политичке сцене држава латиноамеричког континента и историјска нит која повезује скоро све политичке системе овог континента.¹⁷⁾ Харизма латиноамеричких аутократа неретко превазилази институционалне и уставне оквире политике и политичког процеса. Анализирајући историјски развој држава Латинске Америке примећује се да су једине институције које поседују континуитет у протеклих 200 година војска и римо-католичка хришћанска црква. Интегритет политичко-националних структура континента кроз историју 19. и 20. века најлакше је могао бити постигнут кроз диктатуру ових или олигархијско-индустијских структура оличених у ауторитарним појединцима. Њихов утицај превазилази сферу политике и они постају иконичке представе независно од тога да ли и коју политичку оријентацију или идеологију заступају.¹⁸⁾ Стога се, без веће дилеме, може закључити да су ауторитарност и персонализам, константе у политици држава Латинске Америке и да се не треба надати да ће ови феномени убрзо нестати са политичке сцене овог региона. Овде се може извршити тентативна емпиријска типологизација појединих облика „ауторитарног персонализма“ на: про-корпоративни национализам (Гетулио Варгас); палингенетски персонализам (Хуан Перон); про-социјалистички једнопартизам (Фидел Кастро); олигархијски нео-фашизам (Аугусто Пиноче); нарко-клетократију (Мануел Норијега); семи-аутократски неолиберализам (Алберто Фуцимори) и боливарски неосоцијализам (Уго Чавез).

ЗАКЉУЧАК

Почетком деведестих година 20. века, после започетог процеса демократизације, Латинска Америка је била у општој еуфорији напретка, развоја и позитивне перспективе. Све земље у региону, изузев Кубе, имале су своје демократски изабране парламенте који су добили легитимитет на, мање или више, слободним, поштеним и транспарентним изборима. Чинило се да је зачарани циклус диктатура-демократија-диктатура дефинитивно прекинут. За разлику од Европе у којој је економска криза тридесетих година прошлог века суновратила континент у фашизам, у Латинској Америци економска криза осамдесетих година 20. века „нагризала“ је и демонтирала војне диктатуре и постепено отварала пут ка де-

17) Hugh M. Hamill, *Dictatorship in Spanish America*, Alfred A. Knopf, New York, 1965, p. 9.

18) Lidija Kos-Stanišić, *Latinska Amerika - povijest i politika*, Golden marketing, Zagreb 2009, str.23.

мократији. Међутим, десет година касније настало је разочарање. „Латиноамерички барометар“ који мери и проучава популарност политичара не оставља никакве сумње: политичари, партије и посланици заузимају последње место у поверењу грађана. Оваква клима је била усмерена против политичких партија и јачала је тенденција ка повратку лидера и ускрснућу старог латиноамеричког „каудиљизма“ који на овим просторима без престанка опстаје под различитим маскама, још из времена стицања независности. Његова најпознатија лица била су војни каудиљо из 19. века и популистички лидер из 20. века. Данас се ради о персонализацији власти, односно појави тзв. лидера-личности као што су Кореа, Моралес, Ортега, раније Чавес или Менем, који су непосредно изабрани од народа. Сви они себе виде као једине представнике општег интереса и на тај начин није прихватљиво никакво посредништво између њих и народа. Ради се о самосталним харизматским и популистичким лидерима који не припадају институционалним партијама, већ су „изнад“ и „изван“ њих.

У Перуу су постојала велика очекивања и надања од институционализације партијског система осамдесетих година прошлог века, захваљујући моделу тзв. трипартитних конфигурација: Уједињена левица, Народни револуционарни амерички савез Перуа (апристи) и Удружена десница (Народна партија и Народна хришћанска партија). Ипак, осамдесетих година „фуциморизам“ је уништио ове партије и данас је у Перуу на сцени изразита доминација личности. У Венецуели, у којој је постојао један од најуспешнијих примера демократске консолидације како провладних партија, тако и партија опозиције, дошло је до колапса, или у најмању руку до дубоке унутрашње фрагментације партијског система. Победио је „каудиљистички“ лидер Чавес и урушене су постојеће партијске структуре. У Еквадору се, такође, не истиче ниједна национална партија: све су, без изузетка, регионалне партије провинцијалног значаја. Неки аутори сматрају да се над небом латиноамеричке демократије скупљају тамни облаци, а да ли то значи могући повратак ауторитаризма - време ће показати.¹⁹⁾

Историјски гледано, Латинска Америка је регион у чијој политици чешће доминирају јаке личности председника него идеологије и политичке партије. Да ли је ова специфичност региона опасност по демократију или није, тешко је рећи. Постоје примери ауторитарних и популистичких режима који су економски снажни и имају висок степен животног стандарда, као што су системи држа-

19) Eduardo Pisaro Leongomes, „Da li se Latinska Amerika ponovo okreće autoritarizmu. Povratok kaudilja?“, *Glas javnosti*, 9. 7. 2002.

ва у југоисточној Азији. Ипак, традиционално сиромашни регион Латинске Америке свој спас мора тражити у усвајању демократских институција и регионалној сарадњи. Готово сви персоналистички режими у Латинској Америци леже на постулатима које је поставио још Симон Боливар. Можда и најзначајнији од њих је антиамериканизам. Наиме, јачање САД-а изазвало је реакцију регионалних каудилхоса који су се уплашили за своју власт и дошло је до природне реакције схватања САД-а као заједничког непријатеља. Ово је условило међусобно приближавање држава Латинске Америке и стварање још једног постулата персонализованих популистичких режима, а то је регионализам. Национализација и широки пројекти побољшања стандарда су начин на који популисти покушавају да повећају подршку народа и створе око себе култ личности народног вође, како би се задржали на власти. Иако су честе позитивне последице оваквих режима, често је и слабљење политичке сцене, недостатак демократских институција и политички монизам. Политичке партије у већини земаља немају значајну улогу и служе само као подршка свом лидеру.

И поред борбе против САД-а, њихов утицај на овај регион је огроман. Готово све латиноамеричке државе имају пресликан Устав и организацију власти САД-а. Када се овоме дода недостатак демократске политичке културе и институција демократије, отварају се врата ауторитарној власти, поготово у председничким системима где постоји јака егзекутива. Ипак, напретком медија и глобализације, култура Латинске Америке се полако мења и све више се прихватају либералне вредности, што условљава све ређу појаву популистичких режима. Иако популизам није нужно анти-демократски, не може се рећи ни да је демократски. Знатно чешћа је ситуација у којој све одлуке доноси један човек, а не народ или изабрано представништво.

Изазови са којима се данас суочавају државе латиноамеричког континента на путу консолидације демократије су: изостанак широке подршке прореформским политичарима; непостојање демократске политичке културе и толеранције; криза институција представничке власти; политички мотивисано насиље; непостојање јасно профилисаних политичких партија и дубока социјално-економска подељеност. Сви ови параметри су не само демократски изазови за политичке елите и саме државе Латинске Америке, већ и разлози који би у релативно блиској будућности могли да буду искоришћени као изговор за долазак на власт ауторитарно настројених појединаца, делова државних структура или утицајних неформалних интересних група.

ЛИТЕРАТУРА

- Breuer, Ania, „South America“. In: *Routledge Handbook of Democratization*, (ed.) Jeff Haynes, Routledge, New York, 2012.
- Brooker, Paul, „Autoritarni režimi“, u zborniku: *Komparativna politika*. (priredio: Daniele Caramani, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013.
- Dominguez, I. Jorge, (ed.), *Authoritarian and Democratic Regimes in Latin America*, Garland, New York, 1994.
- Ford, Guy Stanton (ed.), *Dictatorship in The Modern World*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1939.
- Hamill, M. Hugh, *Dictatorship in Spanish America*, Alfred A. Knopf, New York, 1965.
- Haynes, Jeff, (ed.), *Towards Sustainable Democracy in the Third World*, Palgrave, London, 2001.
- Haynes, Jeff, (ed.), *Routledge Handbook of Democratization*, Routledge, New York, 2012.
- Laserna, Roberto, „Kaudiljosi ponovo marširaju“, *Danas*, 16.11.2007.
- Leongomes, Eduardo Pisaro, „Da li se Latinska Amerika ponovo okreće autoritarizmu. Povratak kaudilja?“ *Glas javnosti*. 9. 7. 2002.
- Lipset, Martin Sejmur, Džejskon Lejkin, *Demokratski vek*, Alexandria Press, Beograd, 2006.
- Lipset, Sejmur M., *Politički čovek*, Rad, Beograd, 1969.
- Mainwaring, Scott, Venzuela Arturo, (eds.), *Politics, Society and Democracy: Latin America*, Boulder, Westview, 1998.
- Merkel, Wolfgang, *Transformacija političkih sustava. Teorije i analize*. Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2009.
- Milardović, Anđelko, *Populizam i globalizacija*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2004.
- Navia, Patricio and Walker, Ignacio, „Political Institutions, Populism, and Democracy in Latin America“. in *Democratic Governance in Latin America* (ed: Scott Mainwaring, Timothy Scully), Stanford University Press, Stanford, 2009.
- Pajović, Slobodan, *Latinoamerički regionalizam u XIX i XX veku*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2006.
- Philip, George, „Democracy in Latin America“. In: *Towards Sustainable Democracy in the Third World*, (ed.) Jeff Haynes, Palgrave, London, 2001.
- Redžepagić, Sulejman, „Paradoksi i dileme Latinske Amerike“, u zborniku: *Latinska Amerika i savremeni svet* (priredila: Rozita Levi), Jugoslovensko udruženje latinoamerikanista i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1995.
- Stanišić-Kos, Lidija, *Latinska Amerika - povijest i politika*, Golden marketing, Zagreb, 2009.

Zoran Krstic
PERSONALIZATION OF POWER, POPULISM
AND CAUDILLISMO IN LATIN AMERICA

Resume

The subject of this paper is the analysis of the phenomenon of personalization of power and „caudillismo“ in politics, government and democracy in the Latin American countries. The main subject of the research is a study on the personalistic, autocratic and populist paradigm that dominates in almost all segments of the Latin American societies. The intention of the author is to clarify all relevant factors which lead to a large influence of individuals on the overall political landscape in these countries and practically to the lack of possibilities for its eradication.

It should be noted that there is a concept of „caudillismo“ that has survived during the post-independence period as a significant legacy of the previous era. The Latin American elites wanted their leaders to be charismatic and not bound by strong political parties which would follow a specific political programme. Historically, Latin American states had built their political systems in the model of pluralist democracies and institutionalized their societies mostly by following the example of the United States' presidential system. However, Latin American political systems did not manage to develop or affirm themselves in the model of those they tried to replicate, but mostly ended up with autocratic regimes. In the system of personalistic government, the rulers have primacy over the „rules of the game“: these rules are not efficient in regulating political behaviour and therefore the acts of the rulers remain unpredictable from the aspect of institutional framework. The states are therefore governed by people, not by laws.

Peronism is one of the original models of Latin American populism that has its left wing and its right wing and represents a peculiar form of fascism. Peronism was also one form of „caudillismo“ as a system of government without a distinctive political programme or the rules for political action. Peronism was based on the proclaimed ideals such as resolving the conflict between labor and capital, social justice and social peace, with the undisturbed growth of state capitalism.

The term *caudillo* has a large variety of definitions. However, it most commonly describes regimes that utilize charisma and political patronage in order to obtain and maintain a hold on power. The loyalty of the populace is concentrated on the person of the leader and not on an institution. As such, the term need not be limited to describing dic-

tatorships. It can be used to describe any regime that utilizes personalistic tactics. When combined, the different perspectives, along with the different situations outlined in the case studies provide a complex picture of *caudillismo* that applies to the entire continent. Caudillos as political, racial, military, revolutionary or national leaders had different backgrounds and came from different communities, but there is a stark similarity in both their goals and ruling mechanisms. They owed their ascent into power to their capabilities to unite large segments of population in particular historical moments and assume absolute power with their support.

Ideological debates in Latin America can sometimes obfuscate enduring styles of governing characterized by personalism and its handmaiden, populism. In almost all political systems there are charismatic personalities. When these personalities become all-important and overshadow institutions, however, the polity is altered, inevitably becoming oligarchic. In Latin America, this phenomenon, long-recognized as a "fact of life," is known as *personalismo* (personalism). Personalism is not a regime type but a form of political behavior that can seemingly infect - or even overwhelm - a wide range of regime types. Personalism is most commonly associated with authoritarian regimes; understandably, it seems most compatible with dictatorship.

Taking all of this factors into account, there are two basic variants of autocratic leaders in the political systems of Latin American countries: a „civilised“ and a „barbarian“ variant of caudillismo. Unlike the latter, the former does not always use open brutality of the state apparatus for the achievement of its goals, but uses a high level of social inequality in combination with populism and a paternalistic stance towards the society and the reform process.

The political scene in Latin America has undergone striking changes in the past ten years. Frustration with poverty, corruption, and citizen insecurity is widespread; so too is political and ideological ferment. The personalization and concentration of political power in one person avoids the traditional institutionalized ways of doing politics, often with support by the popular masses.

In this paper I have come to the conclusion that the phenomenon personalism and caudillismo still very alive and omnipresent factor on the political scene in Latin America at the beginning 21st century. These "political triad" - personalism, caudillismo and populism (PCP) - co-existing today as a three crucial determinants or caryatid pillars of political system and state in Latin America. Besides of that, phenomenons PCP exist parallel with political institutions but often above, through or against them. Parties and party systems are only instrument of manipu-

lation in the hands of president or caudillo. The patron-clientelistic relations and meshes are cornerstones for an authoritarian rule and handling to political processes of caudillos.

The challenges that Latin American countries face today on their road towards consolidation of democracy are the following: the lack of a wide support for reformist politicians; lack of a democratic political culture and tolerance; the crisis of the institutions of representational government; politically-motivated violence; lack of clearly ideologically profiled political parties and a deep socio-economic cleavage. All these parameters are arguments that could be all used as a pretext for the emergence of authoritarian individuals, segments of state structures or influential interest groups.

Key words: personalism, populism, caudellismo, paternalism, authoritarianism, power, postauthoritarian democracy

* Овај рад је примљен 17. фебруара 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. марта 2014. године.